

KÁNYÁDI ANDRÁS

CASANOVA KONTRA VOLTAIRE. FORDÍTÓI JEGYZET

**Látható, hogy a pikírt
velencei árgus szemek-
kel kíséri a francia
szerző munkásságát,
s a támadási felület
reményében nemcsak
mindent elolvas tőle,
hanem kritikai
visszhangja is élénken
foglalkoztatja.**

Casanova duxi hagyatékából sok érdekes lelet került elő, köztük levelezésének töredéke, mely az *opus magnum*, az Emlékiratok háttérét is megvilágítja, és kiterjedt kapcsolatrendszerébe enged betekintést. Ilyen a Gabriel Soulé-nek írott, másolatban megőrzött levele, mely 1766-ban Varsóban keletkezett, s a gyakori Voltaire-ellenes kirohanásainak ékes példája. Soulé (vagy Soulet) ekkoriban a lengyel főváros francia színházának volt vezető színésze, korábban megfordult Bécsben is, ahova később impresszárióként került vissza. Az Emlékiratokban egy árva szó sem esik róla, s ez azért furcsa, mert a velencei előszeretettel idézi fel az általa utált embereket, hogy egy-két gyilkos megjegyzés erejéig elégtételt vegyen rajtuk. Bár valószínű, hogy a színészt nem tartotta eléggé jelentős személynek, különösen az a tény bosszanthatta, hogy csak közvetve szerzett tudomást a vele szembeszálló Voltaire-apológiáról, amit Soulé August Moszyński pohárnoknak küldött, nem pedig Casanovának – azaz fogat fogért alapon mellőzi a franciát.

A levél sok szempontból izgalmas, tükrözi a szerző ellentmondásos világszemléletét és ízlésvilágát, csapongó retorikája remek pamfletírói készségről árulkodik, sértettség és gúny keveredik benne széles körű tudás- és ismeretanyaggal; némi anakronizmussal azt mondhatnánk, valahol Cyrano orr-monológia és a Dreyfus vádirat között foglal helyett. A Voltaire iránti ellenszenv a hat évvel azelőtti, svájci otthonában

tett látogatásra nyúlik vissza, ahol – az Emlékiratok szerint – az összekülönbözés szikráját ízlésficam pattintotta ki, Merlin Cocai tréfás költészete, mely csupán a velenceinek imponált. A kutatók viszont inkább Casanova félresikerült Voltaire-fordítását okolják: az *Écossaise* olasz változatát olvasva a francia mester igen éles hangnemet ütött meg a fordítóval szemben. Mindenesetre egyoldalú küzdelem vette kezdetét, hiszen Voltaire még csak le sem írta Giacomo nevét, mikor pedig utóbbi – feltehetőleg az Inkvizíció felkérésére – megjelentette a törődésnek szánt *Scrutinio-t*, a mestert dicsőítő írások kritikáját, a ferney-i bölcs már halott volt.

Varsóban tehát a pár hónappal későbbi, Branicki gróf ellen vívott hírhedt pisztolypárbajban is segítséget nyújtó pohárnokon keresztül üzengetnek a szemben álló felek egymásnak, s a velencei vándor meglepetésre nemcsak a vallást veszi védelmébe, hanem azt az Inkvizíciót is, amely korábban ítélet nélkül börtönözte be. Kijelentéseiben a felvilágosult abszolutizmus rendjének tisztelete nyilvánul meg, melyhez élete végéig ragaszkodott; a cári Oroszország kifejezetten imponált neki, míg Damiens királyellenes merénylete vagy a francia forradalom hirdette radikális változások borzalommal töltötték el. Hasonló rendíthetetlen tiszteletet érez az ókori klasszikusok iránt, akiket megkérdőjelezhetetlen tekintélyként fejből idéz szövegeiben, itt épp Cicero jóslásról írott munkáját. És szintén tisztelettel adózik a nagy gondolkodók előtt, függetlenül attól, hogy karteziánusok vagy empiristák, a filozófia vagy a tudomány képviselői.

Az igazi vetélytárs persze nem Soulé, hanem a zavaróan népszerű Arouet, ezért a többfrontos támadás: Voltaire drámáiból hiányzik a hármas egység, filozófiai művei felszínesek, eposza ötletszegény, meséiben semmi eredetiség, történeti munkái tévedések halmaza és anekdoták gyűjteménye, tudományos munkái pedig köznevetség tárgya. Látható, hogy a pikírt velencei árgus szemekkel kíséri a francia szerző munkásságát, s a támadási felület reményében nemcsak mindent elolvas tőle, hanem kritikai visszhangja is élénken foglalkoztatja. Fogcsikorgatva veszi tudomásul, hogy mindennek ellenére jelentős íróról van szó, elismerését pedig emiatt hatásosan rögtön alá is aknázza. A francia nyelv használatára igen kényes Casanova akkor érzi magát elemében, amikor szabadjára engedheti válogatott sértéseit: a gyalázatos, pöffeszkedő, gyáva, képmutató, ostoba, tudatlan, szélhámos, helyenként elmebeteg Voltaire agyoncsapást vagy akasztást érdemel. A sok fogyatékoság mellett egyetlen dolog írható a javára: szórakoztató volta, ami viszont kevés ahhoz, hogy zseninek könyveljék el.

Casanova egyik kedvenc vesszőparipája az enciklopédisták hatásáról árulkodó szótár műfaja. Recenzálja a francia forradalom neologizmusainak szótárát, a sajtófélekről maga készül szótárt írni, Bayle vaskos kritikai szótárát pedig nemcsak olvasmányként, hanem kézitusa eszközeként is méltányolja. Leginkább persze a meghatározások érdeklik, így a Soulénak írott levélben arra kíváncsi, mit ért a színész úr filozófus, nagyság, babona, sőt maga a szótár fogalma alatt. Emiatt dühíti Voltaire *Filozófiai ábécéje*, mely olvasmányos formában tárgyal olyan bonyolult kérdéseket, mint az erény, a fanatizmus vagy az igazság, melyeket, bár őt is régóta foglalkoztatják, sosem sikerül olyan irigylésre méltó könnyedséggel megragadni – elrettentő példa rá a duxi öregkorában filozófiai summának írt terjengős regénye, az *Icosameron*. Másik szenvedélye a tudomány; nem véletlenül ír később matematikai értekezést a kocka megduplázásáról, és ezért annyira érzékeny Newton tanítására, melyet Voltaire nagyszabású esszéje szerinte meghamisított. A *Fénytan* emlegetése természetesen arra is ki-

váló alkalom, hogy nevetségessé tegye a jóval szerényebb tudományos ismeretekkel rendelkező vitapartnerét.

Casanova fennen hangoztatja, hogy ellenségei magánélete nem érdekli, ugyanakkor Soulénak időnként odabökö, kiszolgált élettársára célozgatva. Hasonlóan megtévesztő szerénység dolgában: hangsúlyozza, hogy nem műveltségét kívánja megcsillantani, de azért lépten-nyomon brillírozik olvasmányjaival. És azért némileg meglepő, hogy éppen ő a libertinizmus esküdt ellensége, vagy hogy az Ész vezérlő istenének elkötelezettjeként az ateizmus ellen háborog. Két levélbeli megjegyzése mindenesetre kétszázötven éves távlatból is elgondolkodtató. Az egyik az óvatosság tapasztalata: az ember ne merészkedjen túl messzire, ha a fennálló körülmények zsarnokiak, maradjon szépen csendben. Gyáva megalkuvás vagy bölcs mértékletesség? A velencei itt inkább dodonainak tűnik, még személyes életútja sem ad rá egyértelmű választ. Másik észrevétele az emberi haladáshoz fűződik: egyik század sem felvilágosultabb a másiknál, bár hajlamosak vagyunk azt gondolni. Márpedig ezt a felvilágosodás korának zenitjén jelenti ki, a világot uraló Ész és Tudomány diadalmenetének közepette. A montaigne-i szkepticizmusba mártott levél *hagyatéka* vélhetően korunkban sem vesztett érvényességéből.

